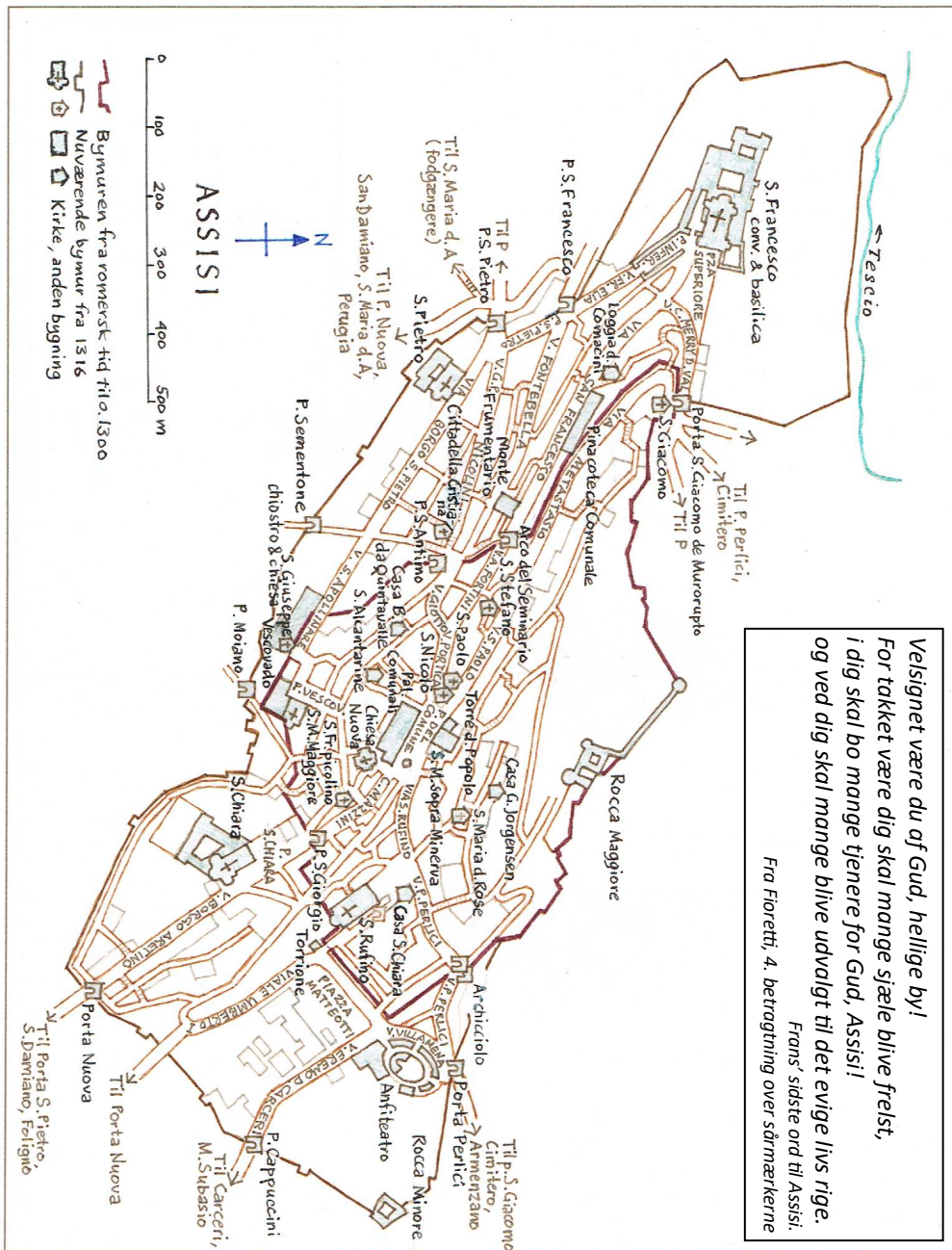

ASSISI

EN BY I UMBRIEN
af Erik Strid, 2017

Serafen og Frans af Assisi på la Verna.
Glasmaleri af Frans-mesteren i overkirken S. Francesco

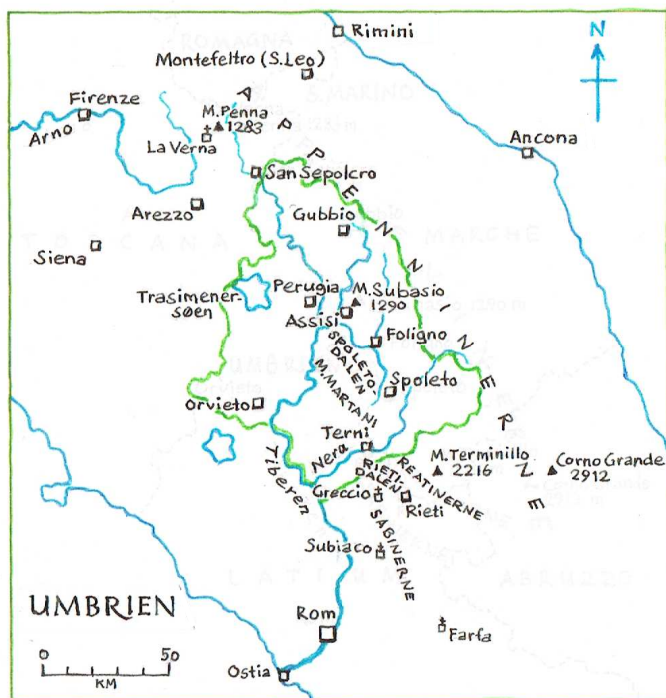
Velsignet være du af Gud, hellige by!
For takket være dig skal mange sjæle blive frelst,
i dig skal bo mange tjenere for Gud, Assisi!
og ved dig skal mange blive udvalgt til det evige livs rige.

Frans' sidste ord til Assisi.
Fra Floretti, 4. betragtning over sårmærkerne

Oprindelig skrevet 1975 som rejsefører til en tur til Assisi, arrangeret af det daværende Temarejser, og siden genoptrykt af Assisi-kredsen. Denne udgave er nyskrevet, en del fejl er blevet rettet, og en del nye tilføjet. Mange illustrationer er tilbage fra 1968, nogle, bl.a. kort og arkitekturplaner er helt nye.

Landskabet Umbrien

domineres af to ting: Mod øst rejser *Appenninerne* sig til højder op til 2912 m (halvøens højeste punkt, *Corno Grande*). Mod vest gennemløbes landskabet fra nord

til syd af *Tiberen*, som i Romertiden dannede grænsen til Etrurien, det nuværende *Toscana*. Den gamle etruskiske by *Perugia* er nu Umbriens hovedby, ligesom nu også den italienske halvøes største sø, *Trasimenersøen*, ligger inden for provinsens grænser. Indimellem veksler et blødt bølgende bjerglandskab med flade, frugtbare og tæt bebyggede dale.

Den vigtigste er selve *Valle Umbra* eller *Spoletodalen*, som gennemløbes af *Tevere*—*Topino* med deres mange bifloder.

Nordøst for dalen løfter *Appenninerne*s udløbere deres stadig afvekslende profil. Yderst mod vest ligger *Monte Subasio*, som når en højde af 1290 m. Med sin flade græsklædte top over de skovklædte sider ligger bjerget som en kæmpe, krummet sammen i sin søvn. Det er det også: en gammel gud, umbrernes *Sapazio*.

Og dér ligger *Assisi*, et par hundrede meter over den smilende dal. Som de andre gamle byer, der kanter sletten: tilpas nær den frugtbare og flade dal med dens floder og veje, og tilpas i ly op ad de stejle skrån timer.

Landskabet har navn efter den gamle befolkning: *umbrerne*, som har efterladt sig spredte spor i byernes historie. De fik tidligt en fjende i *etruskerne*, hvis rige groede op i vest, og som gjorde *Perugia* til hovedporten mod øst. Dybt nede for løber *Tiberen*, og på den anden side ligger *Assisi*—og gammelt fjendskab råder imellem dem. Med *Romerriget* kom der efterhånden fred og fremgang for de umbriske byer. Det

Oversigt over de franciskanske ordener

Lige fra begyndelsen var der uenighed inden for Frans' orden, især om fortolkningen af fattigdomsidealet, og der opstod en radikal fraktion, kaldet *spiritualer*. Den blev truet med kætteri og undertrykt, men genopstod i en mere afdæmpet form som *observanterne*, som efterhånden blev officielt anerkendt og endelig skilt ud som en særlig orden i reformationsåret, 1517. De nuværende benævnelser er fra 1897 (pave Leo XIII.s reform).

Første orden (mænd)

Grundlagt af Frans af Assisi 1209, reglen endeligt bekræftet 1223. Ordenen er nu delt i tre: **Franciskanere** (tidligere observanter). OFM (*Ordo fratrum minorum*). På verdensplan godt 2.000 huse, 14.000 medlemmer, heraf 9.500 præster. Brun kutte. Moderhus: S. Maria d. Angeli

Konventualer. OFMConv. 667 huse over hele verden, godt 4.000 medlemmer, heraf 3.000 præster. Sort eller grå kutte. Moderhus: S. Francesco
Siden 1517 er de to ovenstående selvstændige ordener. I 1525 blev der dannet en tredje orden:

Kappuccinere. OFMCap. Godt 1.500 huse, 11.000 medlemmer, hvoraf 7.000 præster. I Assisi har de gæstehjemmet *Domus Lætitiae* i den østlige bydel.

Anden orden (kvinder) er **klarisserne**, den hellige Klaras orden.

Grundlagt af Frans i 1212, reglen bekræftet i 1253. Over hele verden er der mere end 20.000. Derudover findes der nyere grene, f.eks. *Colletine-søstre*. Moderhus: S. Chiara

Tredje orden (mænd og kvinder)

er grundlagt af Frans i 1212, for at give mænd og kvinder "i verden" (altså i erhverv og ægteskab) mulighed for i et vist omfang at leve efter hans inspiration. Der findes et utal af organisationsformer, men skelnes først og fremmest mellem:

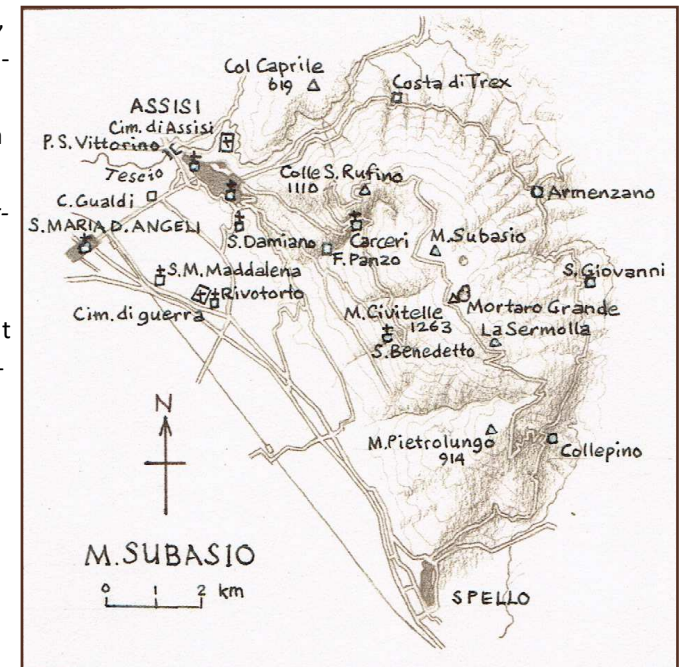
Den verdslige (sekulære) tredje orden og **Den regelbundne tredje orden (TOR)** Den første består af mange grupper, som også virker globalt som NGO-organisation, mens den anden består i en række forskellige huse, organiserede i forskellige ordensgrene for mænd og kvinder og med forskellige opgaver med diakoni eller mission. Blandt dem er også de forskellige huse, der tilbyder ophold til pilgrimme og turister i Assisi, f.eks. det mandlige *Antonius-konvent* og *Alcantarine-søstre* i Assisi, som er *franciskanersøstre* (med brun dragt og sort hætte). Der findes f.eks. også tredje ordens klarisserhuse. Organisationen er decentral, hvad der giver mulighed for stor variation i spiritualitet, organisation og arbejdsopgaver. Globalt ligger tallet på tredje-ordens medlemmer på hen ved 30.000.

holder vejret i forventning, over at have fået en pave, der som den første har taget navnet Frans.

Tidstavle

1181/82	Frans' fødsel (døbt i påsken 1182)
1198-1216	Innocents III pave
1198	Assisis borgere bryder la Rocca ned
1202	Træfningen ved Ponte San Giovanni. Frans bliver taget som krigsfange
1205	Frans' ridderfærd mod Apulien
1205-06	Frans' omvendelse: den spedalske, San Damiano, bruddet med faderen.
1206-09	De første brødre. Rivo Torto. Den første, mundtligt bekræftede regel
1209-29	Albigenserkorstogene
1212	Børnekorstoget
1212	Klara af Assisi flygter til Porziuncola
1214	Frans påbegynder en rejse til Marokko, men vender om på grund af sygdom
1215	Fjerde Lateranerkoncil
1216-1227	Honorius III pave
1216	Porziuncola-afladen
1217-21	5. korstog
1217	Pinsekapitlet, hvor ordenens internationale virksomhed sættes i gang
1219-20	Frans i Ægypten
1220	Frans opgiver ledelsen af ordenen og udnævner Peter Catani til generalvikar
1221	Efter Peter Catanis død bliver broder Elias generalvikar
1223	"Den anden regel" (<i>Regula bullata</i>). Julekrybben i Greccio
1224	Frans modtager sårmærkerne på La Verna.
1225	Frans bliver behandlet for sin øjensygdom i Rieti
1226	4. oktober. (3. oktober efter solnedgang) Frans' død
1227-41	Gregor IX pave (tidligere: biskop Ugolino, Frans' "protektor")
1228	Frans bliver helgenkåret. Grundstenen lægges til S. Francesco. Thomas af Celano skriver sin Første Legende (Vita I)
1230	Frans gravlægges i S. Francesco
1234	Dominicus' helgenkåring
1239-40	Broder Elias afsættes og udelukkes af ordenen og ekskommunikeres
1248	Thomas af Celanos Anden Legende (Vita II)
1251	Thomas af Celanos Mirakelbog (De Miraculis)
1253	Broder Elias dør efter at være forsonet med kirken og med ordenen. Klara af Assisi dør. S. Francesco-kirkens andre indvies

aflæses i mangfoldige minder, også i Assisi: Under den nuværende *Piazza del Comune* ligger det romerske *forum* og på dets nordside står den velbevarede søjleforhal til et *Minervatempel*. I byens østende afslører gadernes ovale form, at her lå et *amfiteater*. Overalt i byen finder man i bygningernes fundamenter spor af bymure og vandledninger og de terassemure, de romerske byplanlæggere byggede byen op på. Digteren *Propertius* er vokset op i Assisi.

I 200-tallet begynder *kristendommen* at få fodfæste. Assisis første biskop, den hellige *Rufinus* led i år 238 martyrdøden ved drukning i floden Chiascio vest for Assisi. Både fra hans tid, den longobardiske, og fra den byzantinske periode er der mange spor i kirkerne rundt omkring.

Årstallet 1200 markerer begyndelsen til noget nyt for Italien – på alle områder: økonomien, menneskesynet, kunsten, kirken. Det er renæssancens forløber. Samfundets og kulturens støtter er endnu kirken og ridderskabet, men en ny befolkningsgruppe er ved at vinde magt og selvbevidsthed: Det er *borgerskabet*, handelens, pengenes folk. Det betyder også nye idealer, nye visioner. Mennesket bliver et individ, skønt, stærkt og rigt. Muligheder åbner sig i alle retninger. Først folkevandringerne og siden korstogene har

Assisis profil på Frans' tid. Yderst t.v. ses floden Tescio. Vi ser Collis infernus med galgen, og de mange adelsboligers tårne. Højen i baggrunden er Col Caprile.

gjort verden både større og mere usikker. Kræfterne brydes, nyt og gammelt forbindes på en broget måde. Romersk, ”barbarisk” dvs. gotisk, longobardisk, tysk, fransk – bliver blandet sammen med inspiration fra kulturerne i øst og fra antikken (som aldrig helt har været glemt, og som ikke springer frem som trolde af æske med renæssancen).

Kunsten får en ny rolle, som spejl for mennesket og for den nye følelse af frihed og magt. Selvudfoldelsens livssaft vælder frem.

Og kirken – står over for en kolossal udfordring: at finde sig selv, for eller imod dette nye. Kirken definerer sig selv som romerkirken – i modsætning til den græske, som stadig har indflydelse, og i dramatisk modsætning til ”kætterne”, først arianerne, så katharerne, og de forskellige apokalyptiske fattigdomsbewægelser, som anfægter det kirkelige hierarki. Politisk står vi midt i forvirrende magtkampe, der oftest samler sig om to modpoler: paven og kejseren.

For de umbriske byer er det en tid præget af blomstring og blod. Endnu behersker kejserdømmet området gennem hertugdømmet *Spoleto*, men i 1198 må hertugen rejse til Rom for at komme til en ordning med paven.

Assisis borgere fejrer hans fravær med at rive hans borg, *Rocca Maggiore*, ned. Af stenene forstærker de byens mure og porte. Med god grund.

for Kirkestaten – og nu atter i ruin. Fra grønningen foran den er det et smukt udsyn over byen og sletten – lige ind til ”Umbriens blå bjerge” —*Monti Martani*— i sydvest. I vest ryster Perugia brynet.

De fleste af Assisis huse er bygget af den samme rosa og hvidgule sten, som brydes i Monte Subasio. Det er en blød kalksten, som hurtigt forvitrer, sådan at selv nye huse umærkeligt glider ind i billedet af middelalderbyen, som tilsammen får en rødgylden tone. I middelalderen har mange af husene imidlertid været pudse og kalkede i lyse pastelfarver, som man bl.a. ser det på Giottos billeder. Byen kravler ned ad skråningen, med stejle gader, som mødes i spidse vinkler på torvet og med trappegader på tværs.

De bymure og -porte, vi ser, er stort set fra 1300-tallet. På Frans’ tid var byens mure stort set de samme som romernes, dvs. de indhegnede en by, der var betydeligt mindre end

De kommunale palæer på sydsiden af Piazza del Comune: Fra venstre: Palazzo del Popolo, Palazzo dei Priori, Palazzo del Governatore og Palazzo Nuovo med Volta Pinta

Til venstre for Minervatemplet, som kommunen havde overtaget, blev i 1200-tallet bygget byens tårn, *Torre del Popolo*, og til venstre for det igen *Palazzo del Capitano del Popolo*. Her residerede, hvad der nærmest svarer til byens politichef og kriminaldommer. Overfor, på sydsiden ligger de kommunale palæer, *Palazzi del Comune*, i alt fire bygninger, med *Palazzo del Popolo* og *Palazzo del Priori* mod fra øst.

I Via S. Francesco byggede kommunen et af Italiens første offentlige hospitaler. Bygningen kaldes nu *Monte Frumentario*, fordi den siden blev brugt til depot af sædekorn, som en del af en storstilet hjælpeprogram for bønderne. Det blev omfattende restaureret efter jordskælvet i 1997 og bruges nu til skiftende udstillinger og arrangementer.

I et det store *Vallemani-palæ* overfor lidt længere nede ad gaden er Assisis *pinakotek* (malerisamling—tidligere i Palazzo del Priori) nu indrettet.

At de følgende århundreder igen nærmest bragte stilstand til de italienske byer, skal vi måske være glade for. Ellers havde der ikke været så meget middelalder! Men midt i 1800-tallet blev middelalderen genopdaget, og ikke mindst Frans af Assisi, og 700-året for hans død, 1926, blev afsættet for en genskabelse af middelalderbyen. Fra samme periode stammer *Johannes Jørgensens* bog om Frans af Assisi. Lige frem til 2. verdenskrig boede den danske digter på en 2. sal i den gade, der bærer hans navn.

Den kirkelige ”ajourføring”, som begyndte med pave Johannes XXIII og 2. Vatikanerkoncil gav vind i sejlene for ”det katolske venstre” som med *Cittadella Cristiana* stadig har en højborg i Assisi – højskole, refugium, liturgisk eksperimenterium, forlag, diskussionsforum i ét. Efterfølgende har mere konservative, men mediebevindte og populære paver, sat Assisi på landkortet som et sted for religiøs forståelse og fred.—Og der er stadigvæk mange, som

kom i 2014 9 flygtninge fra Tunis til *Lampedusa*. På den store grønning er der en hækbeplantning med et T-kors og ordet PAX. Øverst står der en bronzestatue af "Fredens pilgrim". Den er udført i 2005 af *Norberto Proietti*.—Også som et globalt fredens tegn er begge pladserne efter jordskælvet i 1997 blevet brolagt med fliser fra hele verden.

S. Chiara

Efter at Klara var død i 1253 fik også hun sin gravkirke, og hendes søstre, klarisserne, fik deres kloster, omkring den gamle kirke S. Giorgio, hvor Frans legeme havde hvilet i to år.

Kirken S. Chiara er ligesom S. Francesco i italiensk gotik, en enkel, men værdig efterklang. Dens facade er karakterisk ved de vekslende skifter af hvide og rosa sten, samt de svære stræbepiler mod nord – som ud mod pladsen fremstår næsten som skrevet ind i et kvadrat.

Også kirkens indre er enkelt, kun med fresker i presbyteriet, i korsskæringens hvælv og i det sydlige tværskib. Mesteren er af Giottoskolen og benævnes den "Ekspressionistiske S. Chiara-mester" – se bl.a. de syngende og sørgende brødre, der bærer den døde Klara fra S. Damiano til Assisi.

Over alteret er der en meget smuk ikon med Klara og scener af hendes liv.

I *Capella di S. Giorgio* til højre for skibet ser vi foruden andre minder fra ordenens begyndelse også det originale S. Damiano-kors.

Klaras søster, *Agnes*, er begravet i et kapel i hjørnet mellem skibet og det nordlige tværskib.

Ligesom Frans blev den hellige Klara begravet under sin kirkes højalter. Men også hendes grav blev åbnet, i 1850, og hun ligger nu balsameret, i ordensdragt og med hvide blomster på brystet – i en glassarkofag i krypten.

Tiden efter Frans

De første århundreder var præget af blodige fejder, både indadtil, og udadtil, af magtkampene omkring Kirkestatens konsolidering, og stadigvæk med Perugia som arvefjenden. Alligevel stammer det meste af det Assisi, vi ser, fra den tid. Det gælder således mure og porte og husfacader, ligesom Piazza del Comune, .

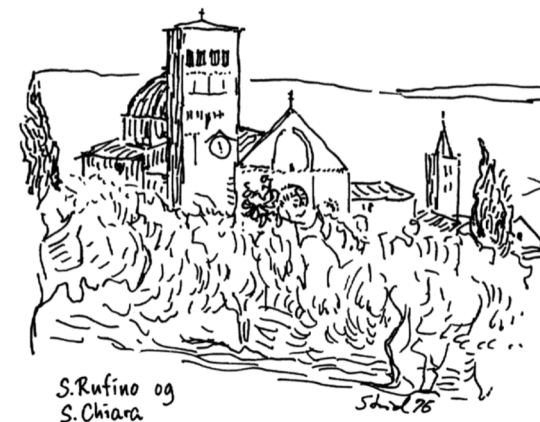
En del af det ældste Assisi, set fra Piazza di S. Chiara. I midten S. Maria Maggiore med bispegården, bygget på den romerske mur, samt længst til venstre et stykke af den senmiddelalderlige mur.

den, vi nu ser. F.eks. lå det meste af *Via S. Francesco* uden for den gamle bymur.

I byen ser vi mange adelspalæer, kendelige på indmurede våbenskjolde, men uden tårne —de blev forbudt i et forlig i 1210. De typiske facader med "dødedøre" er først fra det 13-14. århundrede, hvor de blodige fejder var værst. "Dødedøren" er den gamle, smalle indgangsdør med tærsklen en meter over gaden. Der stod en let trætrappe, som hurtigt kunne tages ind, hvis det blev nødvendigt. Ved siden af var "porten" til stalden eller butikken. Midt i byen, hvor gaderne krydser hinanden, og oven på det gamle forum, ligger torvet, *Piazza del Comune*. På nordsiden—solsiden—ligger *Minervatemplet* fra 1. årh. f. Kr. Indgangen til det romerske forum er gennem krypten til den tidligere S. Nicolò-kirke, med indgang fra *via Portica*.

Assisis domkirke var indtil det 11.

århundrede *S. Maria Maggiore* ved siden af bispegården. Den blev afløst af den imponerende umbrisk-romanske *S. Rufino*, hvis vægtige, harmoniske facade oplives af de rige portaler og vinduesroser, samt af en fin søjleloggia. Og fantasifulde longobardisk-romanske figurer. Kuplen og det nærmest barokke indre skyldes arkitekten *Galeazzo Alessi*, som også er manden bag basilikaen S. Maria degli Angeli. Lige til højre for indgan-

gen står døbefonten, hvor Frans af Assisi blev døbt, ligesom nogle år før den senere kejser Frederik II, og et par år senere Klara af Assisi. Til højre for kirken ligger domkirkens museum, hvorfra der også er adgang til krypten under den mindre kirke, der blev opført før den nuværende. Her ser vi bl.a. biskop Rufinos gamle sarkofag. Han selv ligger under højalteret.

En anden gammel kirke skal nævnes: *S. Stefano*, noget nordvest for torvet. Men skal helst se dens prunkløse ydre oppefra, fra trappegaden *Vicolo S. Stefano*, som snor sig fra *Via S. Paolo* mod *Via Arnaldo Fortini*. Klokkerne i det lille klokketårn gav sig til at ringe af sig selv i Frans' dødstime...

Oppe på Monte Subasio sydskråning ligger ruinerne af benediktinernes gamle kloster, *San Benedettino*. I den nederste ende af Assisi har de stadig et kloster og en kirke: *S. Pietro*, en statelig romansk bygning uden anden udsmykning end de tre vinduesroser i facaden.

Rundt omkring i byen ligger der mange både gamle og nyere klostre og ordenshuse, bl.a. benediktinerindernes *S. Giuseppe*, oppe i nærheden bispegården.

Frans af Assisi

En af Assisis unge, sejrsslolte sønner var den forfinede købmandssøn *Giovanni di Bernardone*, men hurtigt kaldt *Frans* eller *Francesco*, måske fordi hans far hvert år rejste på forretningsrejse til Frankrig, måske fordi den unge mand sværmede for alt hvad der var moderne og fransk: ridderromantikken, trubadursangene.

Han er født i 1181 eller 82. Hans fødehjem skal være neden for torvet, der hvor der i 1615 blev bygget en kirke: *Chiesa Nuova*. Men ifølge en legende blev han født i en stald i nærheden ligesom Jesus, og dér blev indrettet et kapel, *S. Francesco Piccolino* eller *la Stalletta*. Der er imidlertid også et sted i den modsatte ende af pladsen, hvor nogle mener, hans fødehjem var.

Efter en træfning med Perugia må han en tid sidde som krigsfange, men nu har han for alvor fået smag på ridderlivet, og lader sig udruste for at drage til Syditalien for at slutte sig til fransk greve, Gautier af Brienne, i hans kamp for at vinde kongeriget Sicilien. Drømmen er det ultimative sociale spring: at blive slået til ridder.

Han kommer aldrig så langt, men vender hjem, syg til krop og sjæl.

Han *valfarter til Rom* og begynder at opføre sig pinligt: han bytter tøj med tiggerne foran

det forbløffende mange "puslespilstumper", der er kommet på plads.

Det midterste hvælvingsfag er lidt ældre. Det viser *de fire forbedere*: Kristus, Maria, den hellige Frans og Johannes Døber... *Ora pro nobis!* står der, "bed for os!"

På undervæggene ser vi det, som for mange er Assisis egentlige kunsthistoriske attraktion: *Giottos 28 billeder af den hellige Frans' liv*. Billederne er fra årene o. 1300 og de fleste er malet efter Giottos egne kartoner, og udført både af ham selv og et antal elever. De skal læses i én lang række fra venstre mod højre, idet man begynder i nordsiden nærmest koret:

De fire første billeder fortæller om *forberedelsen*: Frans' ungdomsliv "i verden: Han hylde af en "simpel" mand på gaden—og forærer sin kappe og sin hest til en fattig mand.—Han ser i drømme et hus med våbenskjolde, der skal blive hans—men den korsfæstede i S. Damiano siger til ham: "Byg min kirke op. Der er jo ved at styrte sammen!"

I det 5. billede sker *bruddet med verden*: Frans giver alt hvad han ejer, tilbage til faderen. I 6. og 7. billede knyttes Frans og hans bevægelse til *romerkirken*: Pave Innocents III drømmer om den unge fattige mand, der støtter den hældende kirke—og han giver de fattige bodgøreres regel sin velsignelse.

Billederne 8—13 viser Frans som *Gudsmand og prædikant*: Brødrene ser ham som en ny Elias,—og at han og de fire nærmeste brødre skal overtager de faldne engles troner.—Han uddriver ufredens ånder af byen Arezzo—og prædiker for sultanen i Ægypten, idet han tilbyder at gå gennem ild.—Og brødrene ser ham i bøn løftes op og modtage Kristi velsignelse.

Gavl væggenes to billeder, nr. 14 og 15 viser Frans' *magt over naturen*: Kildeunderet på vej til la Verna—og fugleprædikenen ved Bevagna.

Billederne 16—18 viser også Frans som *sjælesørger og prædikant*: Under et besøg hos en adelsmand sørger han for, at værten får skriftet, inden han umiddelbart efter dør.—Frans prædiker for den nye pave, Honorius III—og viser sig for brødrene under et konvent i Arles, under Antonius' prædiken.

Så følger *fuldendelsen* i billederne 19—25: Frans ser den korsfæstede seraf på la Verna og modtager sårmærkerne. Giottos opfattelse af scenen kommer herefter nærmest til at danne ikonografisk kanon.—Så følger Frans' død—og Frans' dødsmesse, hvor tilstedeværende bevidner sårmærkerne.—Frans' ligfølge gør holdt ved S. Damiano, så Klara kan tage afsked.—Pave Gregor IX kårer Frans til helgen—og ser i en drøm Frans vise ham sidevunden. I billederne 26—28 slutter serien med tre mirakler efter Frans' død: Frans helbreder en dødeligt såret mand.—Han kalder en død kvinde kortvarigt tilbage til livet, så hun kan nå at skrifte—og omvender en kætter og befrier ham fra fængslet.

I det hvide sollys udenfor på *Piazza Superiore*, står der en lille blåmalet fiskerbåd. På den

krydshvælv, men i overgangen mellem kor og skib. De 102 korstole i indlagt træ er fra 1500, pavetronen i marmor fra 1200-tallet.

Den ældste udsmykning (sammen med det nu forsvundne krucifiks af Giunta Pisano) er de tre *vinduespar* i apsis. De skyldes franske glasmestre og viser Jesu fødsel og lidelse med "forbillederne" i Det gamle Testamente.

Hele *presbyteriets freskoudsmykning* er en ædel ruin. Det meste af den skyldes *Cimabue* og ville have været kirkens dyreste skat, om ikke kemiske ændringer i materialerne havde fået billederne til at stå næsten som fotografiske negativer.

Motiverne er hentet mest fra legender og fantasifulde apokryfe evangelier: i apsis Jomfru Marias historie fra hendes fødsel til hendes død og optagelse i himlen. I det nordlige tværskib ser vi apostlene Peters og Paulus' undere og deres martyrdød i Rom, mens det sydlige tværskib handler om Apokalypsen, nok ud fra tanken om Frans som den femte engel, der holder ødelæggelsen tilbage. På østvæggene malede Cimabue to meget store *korsfæstelsescener*, som altertavler, ligesom dem i underkirken. Men heroppe er altrene der stadigvæk og har en moderne udsmykning af *Silvio Amelio*.

De fire hvælvkapper er også af Cimabue og forestiller de fire evangelister. Af Matthæus er der nu kun halvdelen af brikkerne i et puslespil tilbage, den østlige hvælvkappe var noget af det, der styrtede ned under jordskælvet i 1997.

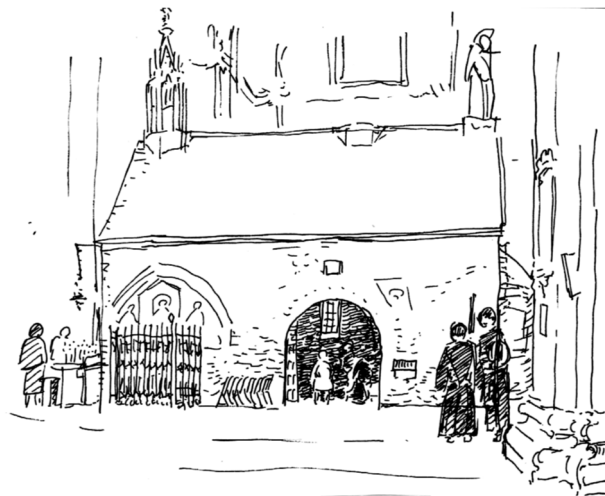
Også i *hovedskibet* er der gamle glasmalerier. I nordsiden nærmest indgangen står Frans og Antonius, og oven over dem fortælles deres historie. Allerøverst til venstre ser vi serafen og nedenunder Frans (se billedet på forsiden). Vinduet tillægges Frans-mesteren, som vi også ser i underkirken. Sammen med et relief på la Verna er det det ældste billede af stigmatiseringen. Vi ser tydeligt at den korsfæstede skikkelse ikke er Kristus, men en seraf, som midt i korsfæstelsens smerte smiler venligt og tilgivende til den dybt betagede Frans. Det overses gerne, at pointen i dette syn netop er syndernes forladelse.

Hovedskibet rummer en broget billedbog af *fresker*, i alt tre rækker over hinanden.

Øverst bibelhistorie: I nordsiden fortælles (fra venstre mod højre) øverst om skabelsen, i næste række om Abraham, Isak og Jakob. Fortællingen om Isak og hans to sønner Jakob og Esau er efter manges mening det første, Giotto har malet her i kirken. Andre taler mere forsigtigt om *Isak-mesteren*, men mange er enige om, at det nærmest er lige her, vi første gang aner renæssancen i billedkunsten!

På sydsiden fortælles fra Det nye Testamente, øverst fra Jesu barndom til hans dåb, nederst hans lidelseshistorie. Der fortsættes på gavlvæggen med himmelfart og pinse.

Det er nok også den unge Giotto, der har malet *hvælvkapperne* i det østligste fag: De fire latinske kirkefædre, eller "kirkelærere": Ambrosius, Gregor den Store, Augustin og Jeronimus. Den sidstnævnte kappe, den østlige, kollapsede også under jordskælvet, men også er

Peterskirken og tigger og spiser sammen med dem. Det afgørende vendepunkt er, da han et sted nede på sletten til sin egen store undren omfavner en spedalsk. Og til sin endnu større undren føler han en mærkelig glæde ved det.

Alene eller sammen med nogle få venner opsøger han nu ensomme steder og beder i forladte og fattige kirker.

En af dem hedder *S. Damiano*. Der beder han foran det gamle bema-

lede kors—og hører den korsfæstede sige: "Frans, gå hen og byg min forfaldne kirke op!" Det var i 1206. Frans tager fat, spontant og naivt, med at reparere *S. Damiano*-kirken. Midler skaffer han sig ved at sælge af sin fars varer uden at spørge om lov, og det bliver nok dråben, der får bægeret til at flyde over. Pietro di Bernardone må jo engang have drømt om at se sin søn føre den blomstrende forretning videre, og nu tér Frans sig i ét og alt som en vanartet søn, som er til grin i byens gader.

Det ender med en regulær stævning for biskoppen, hvor faderen vil gøre sin søn arveløs, og hvor sønnen til gengæld tager alt tøjet af og smider det i favnen på sin far! Bruddet er totalt og uigenkaldeligt. Fra da af går Frans rundt i en laset bondedragt i byens gader og ligner en subsistensløs galning, en *pazzo*. Dybere kan ingen synke.

Først ler man ad ham, men så begynder én og anden at synes, at der er noget i det, og en skønne dag er de en lille flok, som skridt for skridt finder ud af, hvad de skal. De vil være "fattige bodgørere" og prædike for hvem, de møder. De vil leve efter evangeliet, enkelt og uden ejendom. De arbejder med deres hænder for føden, ellers tigger de og søger husly, hvor de kan få det.

Deres første "sted" er nogle stalde eller skure på en mark ved *Rivotorto*, syd for Assisi. Her skriver de deres første "regel" ned og går til Rom med den for at få den velsignet af paven. Det får de også – mundtligt, for Frans vil ikke have noget på skrift.

Dér finder man nu en nygotisk kirke og inden i den nogle primitive stenhuse. Men det er ikke dem, der lå der på Frans' tid, for de blev knust under den kirkebygning, der skulle beskytte dem mod vejr og vind, under et ødelæggende jordskælv i 1832.

Porziuncola

Frans og hans brødre var ikke i det lange løb velkomne i Rivotorto, og Frans prøver at få

overladt en eller anden ubenyttet kirke, hvor de kan være. Han spørger biskoppen og kannikerne ved domkirken, men uden held.

Til sidst får han af benediktinerne på Monte Subasio lov til at leje *Porziuncola*, "den lille lod" med den lillebitte kirke *S. Maria degli Angeli*. Prisen er en kurv fisk om året.

Her får de deres blivende hjemsted, fuldt af minder, der stadig plejes og vises frem.

Stedet er nu ganske domineret af den vældige 5-skibede basilika, som også bærer navnet *S. Maria degli Angeli*. Den blev påbegyndt 1569 under pave Pius V, med *Galeazzo Alessi* som arkitekt, men stod først færdig i løbet 1600-tallet. Jordskælvet i 1832 ødelagde facaden, som fik den nybarokke pragtfacade tilføjet i 1928.

Inde i kirken, lige under den høje kuppel, ligger den oprindelige lille kirke, som man nu oftest kalder *Porziuncola* til forskel fra basilikaen. Den enkle kirkebygning går tilbage til det 4. årh. Dens indre med det uregelmæssige tøndehvælv beherskes helt af alterbilledet: *Ilario af Viterbos* tavlemaleri. Hovedfeltet forestiller Marias bebudelse, mens billederne uden om (som læses fra nederst til højre og rundt *mod* uret) gengiver et af stedets kæreste minder: legenden om *rosenunderet* og *Porziuncola-afladens* indstiftelse.

Udvendigt er den lille kirke delvist bemalet med forskellige, ret sene fresker. Den lille nygotiske tagrytter er en erstatning for den, der blev ødelagt i 1832. Ellers skånedes jordskælvet selve kapellet.

Omkring den lille kirke havde Frans og hans brødre deres hytter, og der blev rundt om opført nogle få, meget enkle bygninger, således også en bygning, som også blev brugt som sygestue, bag kirken. Der lå den døende Frans i dagene op til den 3. oktober 1226, men han bad sine brødre om, til allersidst at blive "lagt nøgen ud på den nøgne jord". Stedet, hvor de lagde ham, blev siden beskyttet af en lille hytte, som nu er *Capella del Transito*, delvis bemalet af senere fresker. Det understes af væggen ind mod *Porziuncola* står nu afrenset, så man kan se den dør, Frans blev båret igennem. Inde i kapellet står en lille statue af ham, i hvid glaseret terracotta af *Andrea della Robbia*, fra o. 1500.

Inventaret i basilikaens kor fremtræder moderne efter et større udgravningsarbejde i 60'erne, som afdækkede det indviklede mønster af en række fundamenter fra både før og efter Frans' tid, og som nu ligger synlige i krypten.

Gennem en dør i den østlige korsarm kommer vi ud til en række steder med minder fra Frans' tid.

I et hjørne står en bemalet statue af Frans, der på sine fremstrakte hænder har en buket røde og hvide roser, som er redeplads for et par levende, hvide duer, enfoldighedens og renhedens dyr. Vi finder en statue af *V. Rosignoli*, 1916, af Frans med det lam, som han løskøbte på vej til marked, og som senere lærte at bøje knæ under brødrenes bøn. Og der er et figentræ til minde om, at her sad "søster Cikade" og sang for Frans.

Og der er *Rosenhaven*, *il Roseto*, med roser, der blomstrer med røde og hvide roser. De

I selve tværskibet er der afbildet to posthume mirakler af den hellige Frans: To børn, der er omkommet ved ulykker, bliver på forældrenes bøn og Frans' forbøn vakt til live. Men det meste af pladsen er med Jesu barndomshistorier helliget de uskyldige børn: Barn Jesus og Herodes' ofre. "Barnemordet i Betlehem" hedder på italiensk *la strage degli innocenti*. Man kan også lægge mærke til Flugten til Ægypten, som meget ligner det tilsvarende motiv, Giotto har malet i Scrovegni-kapellet i Padua, men hvor der her er en lille legende-detajle: palmen der ydmygt bøjer sig for Guds Søn. På østvæggen, ved siden af Cimabues fresko er der en Golgata-scene. Læg mærke til franciskanerne i højre hjørne med deres portrætlighed som af en moderne avistegner! Billederne må være malet af forskellige kunstnere fra Giottos værksted, nogle måske af ham selv.

Det sydlige tværskib er viet til Jesu lidelseshistorie. Kunstneren er *Pietro Lorenzetti*, som har malet her o. 1320. Hans stil er karakteristisk med de smalle ansigter og smertelige smil, men også med hans morsomme sans for genrebilledets detaljer, som hunden og katten, der hjælper med opvasken i køkkenet efter den hellige nadver.

Også her er der på østvæggen en korsfæstelsesscene med et mylder af figurer, som har været alterbillede engang, og desværre blev ødelagt af et stort barokalter, bygget op ad væggen. Ligeledes på østvæggen har Lorenzetti malet "solnedgangs-madonnaen". Om aftenen, når døren overfor står åben, falder der et særligt fortryllende lys over Maria, som med tommelfingeren gør sin lille søn opmærksom på Frans' forbøn.

For enden af tværskibet ligger *Johannes Døbers kapel*. Her skulle kardinal Orsini selv have været begravet. I stedet ligger der i et bronzeskab et stykke af *Marias slør*, som engang var i Orsini-familiens eje. Alterbilledet er også af Pietro Lorenzetti: Maria mellem Johannes Døber og Frans.

Neden for trappen i det nordlige tværskib ligger *relikviekapellet*, indrettet i den gamle kapitelsal, med forskellige autentiske minder fra Frans' tid: hans kutte, de sko, Klara syede til ham for at lindre sårmerkerne, det lille stykke pergament, hvor Frans skrev en egenhændig velsignelse til den anfægtede broder Leo, hans altersæt mm.

Går vi op ad trappen kommer vi til Sixtus IV's kloster, hvorfra der er adgang til kirkens butik oven over kapitelsalen og til museet, og vi kan gå videre op og komme ind i overkirken.

Overkirken er i mange henseender en modsætning til underkirken: En høj, lys kirke i ét skib, overskuelig ved første blik, og uden nogen form for tilbygninger eller udvidelser. Højalteret, smykket med cosmatisk mosaik er en genskabelse af et tidligere, men dog nyere, som blev knust under jordskælvet i 1997, og som stod på samme sted, ikke midt under

Den hl. Frans' patene og kalk

selv. Her ser vi f.eks. Antonius' berømte "fiskeprædiken".

Det store kapel for enden af narthex er den hellige *Katharina af Alexandrias kapel*. Freskerne er af *Andrea de' Bartoli* fra o. 1360.

Kapellet til højre er *eneboeren Antonius' kapel*. Det er bemærkelsesværdig ved, at det ligger helt under jorden. Efter at det blev bygget, blev terrænet foran overkirkens facade nemlig fyldt op til niveau med overkirkens gulv.

Det østligste kapel i *sydsiden* er *Martinskapellet*, stiftet af kardinal *Gentile di Partino da Montefiore*. Find hans hat! *Simone Martinis* fresker fra o. 1320 om den hellige Martins liv er et studium værd. Vi får et charmerende indblik i tidens forestillinger om ridderlivet. Sådan har stemningen været ved festen, da Frans prædikede i Montefeltro, så greven af Chiusi forærede ham et helt bjerg!

Presbyteriet er udsmykket lidt før kapellerne. I det nordlige tværskib har *Giottos* værksted fra Firenze arbejdet, i det sydlige sieneseren *Pietro Lorenzetti*.

Højalteret er midtpunktet i kirken. Pladen er måske fra Konstantinopel og søjlerne sikkert genbrug, men med den kosmatiske mosaikudsmykning er det et smukt og varmt arbejde. *Korsskæringens krydshælv* ovenover er tilsvarende den vigtigste billedflade i kirken. Billederne dér er lidt Giotto-agtige, men så anderledes, at man for en sikkerheds skyld taler om "hvælvkappemesteren", *Il Maestro delle Vele*.

De fire hvælvkapper viser bombastisk og uendelig detaljeret allegorier over de tre munkeløfter og i midten over *apsis Frans' forherligelse*: iført en kostbar diakondragt føres han i triumf ind for Guds ansigt. Syngende og dansende engle bærer hans tronstol ind i himlen. Den kvartrunde *apsishvælvning* har en stor dommedagsfresko i Michelangelo-stil af *Cesare Sermei* fra 1623. Foran hænger et *umbrisk malet kors* fra o. 1225.

Vi kan tydeligt se, at *det nordlige tværskib* er udsmykket ad flere omgange. På østvæggen nærmest alteret, er det billede, som mange kommer hele vejen for at se: *Cimabues mæstå* som var der, før Giotto kom til: Maria sidder på trone omgivet af engle og helgener. Den ene helgen er ganske vist forsvundet, men tilbage er Frans af Assisi. Billedet er afgjort en byzantinsk *ikon*, en altertavle, og der har også været et alter foran, men Fransskikkelsen rækker så at sige langt ind i fremtiden. Den lille, skrånkuldrede mand synes gennemsitret af en indre oplevelse, han står både urokkelig og dansende og samtidig usikker på, om han nu har gjort det godt nok. Billedet er retoucheret mange gange, men forekommer alligevel mirakuløst at være det mest kongenielle portræt, der findes af Frans. Resten af det tøndehvælvende tværskib og Nikolaus-kapellet, som ligger i forlængelse af det, er udsmykket af *Giottos* værksted og har én samlende idé: barnets uskyld. Kapellet, hvor *Gian Gaetano Orsini* ligger begravet, er viet til børnenes skytshelgen Nikolaus, også kendt som julemandens forfader.

har ingen torne, men bladene synes plettede af blod.

Historien om de røde og hvide roser fortælles i *Rosenkapellet*, i fresker fra o. 1500 af *Tiberio d'Assisi*. Bagest i kapellet er *Bonaventuras oratorium*, og neden under det er selve *Frans' celle*. Dér blev han en vinternat plaget af svære fristelser, og for at jage dem bort kastede han sig nøgen i et tornekrat uden for hytten. Men tornekrattet sprang ud med røde og hvide roser, og et par engle viste sig og førte Frans ind i Porziuncola-kapellet. Han sætter en buket af roserne på alteret, og Jesus og Maria viser sig for ham—og på hans bøn tilsiger de ham, at enhver som skrifter her, skal få *fuldkommen aflad*. Det skal pave Honorius III have bekræftet, men han begrænser dog afladen til ét døgn om året, d. 2. august: *Festa del Perdono*.

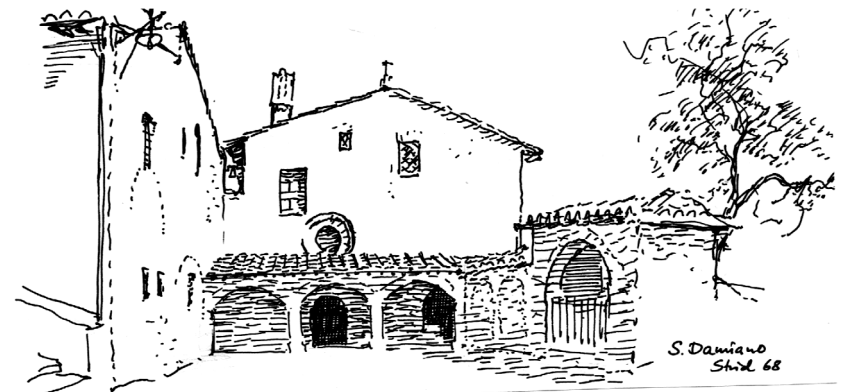
Tæt ved ligger *Tårernes kapel*, som mindes Frans' klage over Jesu lidelse.

Ind imod kirkens mur ligger indgangen til det, der er tilbage af det gamle kloster og til *mu-seet*. Her kan vi lægge mærke til det lille bemalede kors af *Giunta Pisano* fra 1230, samt to lige så gamle ikoner af Frans: en, der er (en kopi) af *Cimabue*, og en, der er malet af mesteren fra underkirken i S. Francesco: *Il Maestro di S. Francesco*.

Her er også endnu en terracotta af Andrea della Robbia, i den karakteristiske blå og hvide emalje. Det er en tidligere altertavle fra basilikaens tværskib, der viser Marias himmelkroning. Sidefelterne viser Frans og serafen på La Verna og Jeronimus i ørkenen.

San Damiano

Der kommer hurtigt en tilsvarende nonneorden, stiftet af Klara af Assisi. 1212 flygter hun hjemmefra og markerer hun sin overgang til den nye livsstil ved at lade sit blonde hår klippe af. Det er Frans selv der gør det, og det sker i Porziuncola. I den første tid er hun hos benediktinerinderne, men snart indretter franciskanerne et kloster til hende og de søstre, der kommer til, ved S. Damiano. Hvor den mandlige orden er udadventt, stadig på farten for at prædike på gader og stræder, må Klaras orden som en nonneorden i det 13. årh.

være indadvendt, kontemplativ og hengiven til bøn inden for klosterets mure. De kaldes *den 2. orden* eller *klarisserne*.

De kommende urolige tider gjorde det nødvendigt for dem at flytte inden for Assisis mure, og klosteret er nu overtaget af den mandlige orden.

Kirken og det gamle kloster er tilgængelige.

Kirken rummer først og fremmest en kopi af det kors, som Frans hørte tale til sig: *S. Damiano-korset*. Originalen fulgte med søstrene til Assisi.

Mest gribende er de forskellige rum i klosteret, der for en del står fuldstændig, som da det blev bygget, mærket af århundreders slid. Der er *søstrenes kor* med læsepulte og "korstole". Der er *Klaras have*, en lillebitte gårdhave. Nedenfor, udenfor klostermuren, skal Frans have haft en hytte, hvor han, allerede dødsmerket, skrev *Solsangen*. Videre er der *sovesalen*, hvor et kors på væggen og en buket hvide blomster angiver pladsen, hvor Klara havde sin halmmåtte, og hvor hun døde i 1253. Et lille rum ved siden af er bederummet, hvor syge søstre gennem et hul i gulvet kunne følge messen nede i kirken. Også i spisesalen markerer et indlagt kors i den slidte bordplade, sammen med en buket hvide blomster, Klaras plads. — Gennem en lem i væggen kunne brødre bringe mad til søstrene.

Carceri

Midt i deres udadvendte aktivitet havde franciskanerne brug for et tilflugtssted til at samle sig til den meditation og bøn, som også var en del af deres kald. Der var mange af den slags steder, et af dem fandt de i *Eremo delle Carceri* i en kløft op ad Monte Subasio. En vild uberørthed præger stedet, der tillige er fuldt af naturlige grotter, der kunne afgive nødtørftigt husly. Et sted står der en ældgammel steneg, som kunne være så gammel som fra Frans' tid.

Omkring Frans' grotte og det lille kapel, som var der allerede før Frans, ligger der nu et lille, primitivt kloster klinet op ad bjergvæggen, stadig brugt som retrætested for brødre.

La Verna

Frans står for os som en, der forener glæde over det skabte med Kristus-mystik, og det

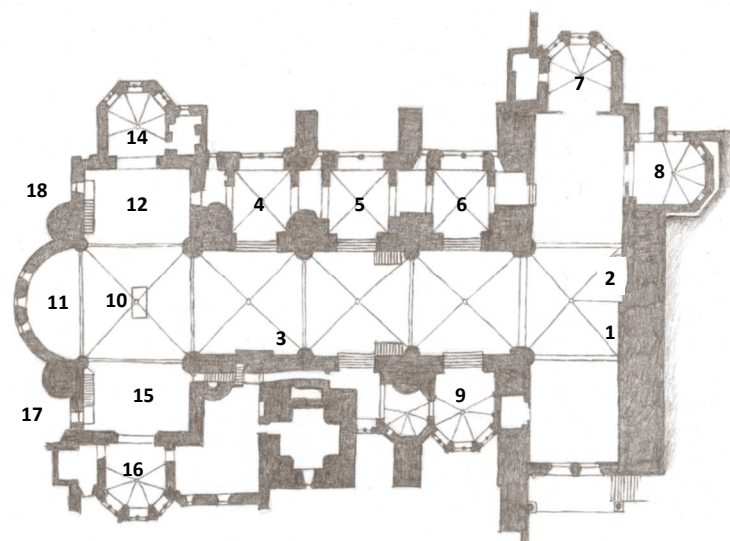
krydshvælv og to dybe nicher i østvæggen, som ingen ved hvad har været brugt til. De er nu delvis camoufleret, den ene af den fornemme *Nepis-families* såkaldte *sangertribune*, den anden af et gravmæle over en af de latinske kejsere af Konstantinopel, formentlig *Johan af Brienne*, som var nært knyttet til franciskanerne. Mod nord bygges der et tværskib med en høj tøndehvælvning og med flere kapeller bygget til, og mod syd kommer der et lidt mindre rum med et højt sirligt 6-delt krydshvælv, og med en statelig hoveddør mod syd. De tre rum er åbne mod hinanden og mod skibet og udgør således tilsammen en forhal, eller et "narthex". Ved det nordlige tværskibs gavlblev der bygget et kapel, og et andet ved østvæggen,

Endelig blev i 1800-tallet *krypten* anlagt, så man nu kan se Frans' sarkofag. Omkring Frans' grav blev fire af de første brødre begravet, ligesom "broder Jacopa", *fru Jacopa de Settesoli* fra Rom, hvis grav oprindeligt var i underkirkens sydvæg, lige uden for korvæggen.

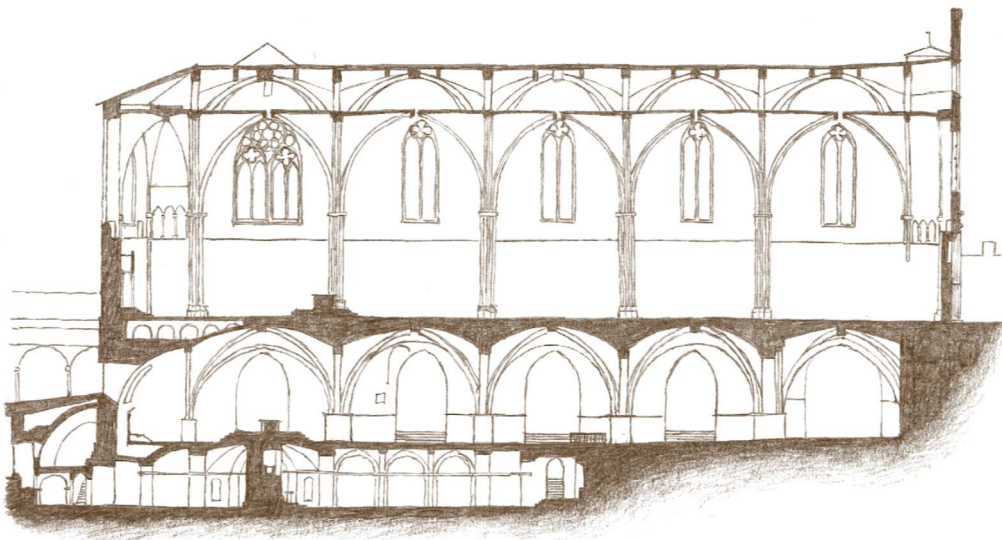
Der er mange spændende fresker og glasmalerier i kapellerne i underkirken. Vi nøjes her med nogle af de vigtigste:

Maria Magdalenes kapel – det vestligste i nordsiden. Det er stiftet af *Teobaldo Pontano*, der var adelig, franciskaner og biskop i Assisi. Både vinduet og væggene er fyldt med helgenindens historie, hvor evangelierne og legendernes kulørte tildigtninger er vævet ind i hinanden. Vi ser, hvordan hun ender sine dage som eneboer, kun klædt i sit lange hår. Freskerne er af Giottos værksted, mange mener af den aldrende mester selv.

Det midterste kapel i rækken på nordsiden er *Antonius af Paduas kapel*. Vi skal lægge mærke til vinduet, der har en enestående perspektivtegning og måske er tegnet af Giotto

- Plan over underkirken:**
1. Nepis'ernes tribune
 2. Johan af Briennes grav
 3. Fru Jacopas opr. grav
 4. Maria Magdalenes kapel
 5. Antonius af Paduas kapel
 6. Stefanskapellet
 7. Katharina af Alexandrias kapel
 8. Abbed Antonius' kapel
 9. Martinskapellet
 10. Kors-skæringen
 11. Apsis
 12. Ndr. tværskib
 13. Cimabues Maestà
 14. Nikolaus-kapellet
 15. Sdr. tværskib
 16. Johannes Døbers kapel
 17. Trappe op til klostergård

Længdesnit gennem San Francesco-kirken: Frans' grav er lige under højalteret i underkirken. I skibets 1. fag ser man et af de oprindelige vinduer og under det en firkantet niche, et vægskab med et "sacrarium", dvs. et afløb til brug ved renselse af alterkalken. Det viser, at her var der et alter *oven på* korvæggen. Det ses også, at overkirkens facade er rykket flere meter frem i forhold til underkirken. Det tyder på at planerne er ændret, inden byggeriet af overkirken er begyndt.

også tilladt for mænd.

Omkring 1260 malede "*Frans-mesteren*", *il Maestro di San Francesco*, på kirkens langvægge: til venstre Frans' historie fra hans "omvendelse" til hans død, malet som en samtidig-gørelse af Jesu lidelse fra Golgatha til Emmaus, som vi ser på væggen til højre. Læg blandt andet mærke til billederne af Frans' fugleprædiken, af serafen på la Verna og af Frans' død.

Så skete der to ting: pilgrimsstrømmen blev uoverskuelig, og der opstod et tiltagende ønske, især hos adelen, om at blive *begravet* i en franciskansk kirke. Løsningen var også dobbelt: *Korvæggen* blev brudt ned og genanvendt andre steder i kirken, så hele kirken blev åbnet for menigheden—og der blev bygget *kapeller* langs skibets sider, med døre imellem, så de nordlige kapeller tilsammen kunne fungere som sideskib. (På sydsiden står klokketårnet i vejen, så der kun blev plads til ét kapel, samt et par mindre.) Sikkert for at hele kirken kunne fungere som ét rum blev der samtidig slået store huller ind til hovedskibet, så freskerne blev beskadigede, men det var sikkert meningen, at der skulle males nye. For enden at de to tværskibe blev der tidligt bygget to ens kapeller, begge bekostede af *kardinal Napoleone Orsini*.

Omkring kirkens *østende* sker der også noget, men i flere omgange: Måske har der fra begyndelsen været tænkt en åben forhal, som imidlertid tidligt lukkes og får et femdel

er bjerget la Verna det stærkeste udtryk for. Det lille bjerg er en forreven, knold på 1283 m klædt i bøgeskov i det yderste nordøstlige hjørne af Toscana. Efter en prædiken ved en ridderfest i *Montefeltro* (nu *S. Leo*) fik Frans bjerget foræret af grev *Orlando* af *Chiusi della Verna*. Det skulle også blive en dramatisk ramme om, hvad nogen finder er det vigtigste i Frans' liv: I 1224 så han i et syn en korsfæstet seraf, og derefter begyndte der at vise sig tegn som af sårmærker i hans hænder, fødder og side. Mærkerne forsvandt aldrig, men skulle blive ham til stadig møje under den korte rest af hans liv.

Også her ligger der et kloster på klippekanten. Over selve sårmærkernes sted er der bygget et kapel. Her og i klosterets to andre kirker er der en hel samling af glaserede terracotta-tavler fra *della Robbiernes* værksted i Firenze, flest af *Andrea della Robbia*. De meget indtagende arbejder afspejler en enkel glæde over skønheden i naturen og i mennesket. De danner en mærkelig kontrast til de forrevne klipper og de skræmmende afgrunde, hvor et menneske drives—eller fristes—til at søge helt hen til kanten. Der fortælles da også om en gang, da Frans følte, at djævelen ville rive ham i afgrunden. Mærket af hans krop, presset ind mod klippen, vises stadig.

Rieti-dalen

På den gamle vej til Rom ligger Rietidalen mellem Reatinerbjergene og Sabinerne. *Rieti* er en gammel bispeby, men rundt om dalen ligger der fire franciskanersteder, elskede af brødrene fra deres allerførste missionsrejser og lige til nu. Det er *Poggio Bustone*, *La Foresta*, *Fonte Colombo* og *Greccio*. Johannes Jørgensen har skrevet forelsket om dem i *Pilgrimsbogen*.

I *Fonte Colombo* skrev Frans den endelige regel, som blev skriftligt godkendt ("*bullata*") af pave Honorius III i 1223, og det var også her han to år senere måtte gennemgå nogle smertefulde behandlinger med gloende jern i et forgæves forsøg på at blive hjulpet af med en tiltagende øjenlidelse.

Greccio huskes kun for det smukke: Her "indstiftede" Frans i 1223 julekrybben. Også her hænger der nu et kloster som en svalerede på klippesiden – og vi finder her den lille kirke, hvor krybben blev anbragt på et klippefremspring, med okse og æsel omkring.

Søster Død

I de sidste måneder af sit liv skrev Frans "skabningernes lovsang", *Solsangen*. Måske begyndte han den i La Foresta i Rieti-dalen, måske skrev han videre på den i stråhytten neden for Klaras have i San Damiano, men de allersidste vers ved vi, at han dikterede i bispegården i Assisi og i Porziuncola, da han var døende:

*Allerhøjeste, almægtige, gode Herre,
din er al Ære, Lov og pris og al velsignelse,*

*dig alene, du højeste, tilkommer de,
og intet menneske er værdig at nævne dig!*

*Lovet være du, Herre, med alle dine skabninger,
især herr broder sol,
som skaber dag, og du oplyser os ved ham,
og han er skøn og strålende med stor glans.*

*Lovet være du, Herre, for søster måne og stjernerne,
på himlen har du skabt dem, klare og kostelige og skønne.*

*Lovet være du, Herre, for broder vind
og for luften og skyerne og godt vejr og al slags vejr,
hvorved du opholder alle dine skabninger.*

*Lovet være du, Herre, for søster vand,
hvilken er såre nyttig og ydmyg og kostelig og kysk.
Lovet være du, Herre, for broder ild,
ved hvem du oplyser natten,
og han er skøn og liflig og kraftig og stærk.*

*Lovet være du, Herre, for vor søster, moder jord,
som opholder os og bærer os
og frembringer alskens frugter og farvede blomster og græs.*

*Lov og pris Herren og tak ham
og tjen ham i stor ydmyghed.*

*Lovet være du, min Herre, for alle dem,
som tilgiver for din kærligheds skyld
og udholder skrøbelighed og trængsel.
Salige de, der i fred holder ud til det sidste
thi af dig, du Allerhøjeste, skal de blive kronet!*

*Lovet være du, min Herre, for vor Søster, den legemlige Død,
som ingen levende kan undfly.
Vé dem, der dør i dødssynd.
Salige er de, som døden finder i din allerhelligste vilje,
thi den anden død skal ikke volde dem ondt.*

(Efter Johannes Jørgensens oversættelse)

San Francesco

Da Frans begyndte sit liv som fattig bodgører, var han til grin. Da han døde i 1226, var han æret som en helgen i levende live, og hans tilhængere talte tusinder.

To år efter sin død bliver han helgenkåret af pave Gregor IX – som dagen efter lægger grundstenen til hans gravkirke, S. Francesco.

Det er ordenens leder efter Frans' død, broder Elias, der er initiativtager og står for udformningen af det genialt anlagte bygningsværk. På det skrånende terræn vest for byen—kaldet Helvedhøjen, *Collis Infernus*—anlægges kirken, i to etager og med to helt forskellige funktioner. Frans' krop havde været midlertidigt anbragt i den gamle S.

Giorgio-kirke (hvor nu S. Chiara-kirken er). Nu bliver den lagt i klippegrunden, i en jernbeslået stensarkofag og dækket af to store stenplader. Omkring den og over den bliver kirken bygget, og underkirkens højalter sat lige ovenover. Først i 1818 blev graven lokaliseret og man anlagde en krypt omkring den. Kryptens nuværende udseende er fra 1932.

Ovenover, som det vældige dække over et relikvieskrin, ligger San Francesco-basilikaen. Den blev, fra begyndelsen, anlagt som paveligt kapel, og også lige fra begyndelsen blev der bag ved den bygget franciskanerordenens moderkloster—*caput et mater*—som også rummede pavens residens i Assisi.

Trods terrænet og de to etager og trods de mange tilbygninger har kirken stadigvæk et mærkelig selvfølgelig præg, når man ser den udefra. Når man skal forstå den indefra, bliver den labyrintisk, for ikke at sige gådefuld, og man er nødt til at bruge sin fantasi og tænke historien med. Selve grundplanen er dog helt enkel: et latinsk kors, eller snarere et T-kors, men brudt af den halvrunde apsis.

Underkirken blev anlagt som en grav, og til at begynde med har pilgrimmene kun kunnet gå den lige vej op gennem kirkeskibets tre lave hvælvingsfag. (Indgangshallen har muligvis slet ikke været der.) Så blev de, i hvert fald kvinderne, standset af en korvæg eller triumfvæg, svarende til den byzantinske ikonostas, bygget op i godt og vel mandshøjde. Nærmere kunne de ikke komme Frans' grav, men her har de hørt en prædiken og deltaget i nadveren: oven på korvæggen har der været både alter og prædikestol. Så er de gået samme vej ud igen. Rummet bagved var *presbyteriet*, forbeholdt de gejstlige, men (efterhånden)

